

DOSSIERTÈCNIC

FORMACIÓ I ASSESSORAMENT AL SECTOR AGROALIMENTARI

N43

RACES AUTÒCTONES (I)

Juny 2010

P03 Les races autòctones catalanes **P05** Races bovines **P05** Vaca Bruna dels Pirineus **P10** Vaca de l'Albera **P13** Vaca Pallaresa **P17** Races ovines **P17** Ovella Ripollesa **P21** Ovella Xisqueta **P26** Ovella Aranesa **P31** Cabra Blanca de Rasquera **P36** L'Entrevista

ruralCat

La comunitat virtual agroalimentària
i del món rural

www.ruralcat.net

Generalitat de Catalunya
**Departament d'Agricultura,
Alimentació i Acció Rural**
www.gencat.cat/dar

Foto: Ovella Xisqueta amb les característiques típiques del tronc ibèric, del qual descendeix. Autor: Jordi Jordana

OVELLA XISQUETA

01 Origen

L'ovella Xisqueta, conjuntament amb l'Ojalada, l'Ojinegra de Teruel i la Montesina, deriva del tronc ancestral de l'Ovis aries ibericus, conformant totes elles l'anomenat Tronc Ibèric. Els ovins descendents d'aquest tronc provenen directament del primitiu oví arribat de l'Àsia Central, destacant en els seus integrants l'escassa variabilitat interna i la fidelitat al model ancestral, fins al punt que les diferents races derivades mostren escasses diferències morfològiques. Aquestes poblacions, que predominen en zones muntanyenques: Sistema Ibèric per a l'Ojalada i l'Ojinegra, Sistema Penibètic per a la Montesina, i els Pirineus per a la Xisqueta, molt sovint se les coneix com "races serranes".

Coneguda també amb el nom de Pallaresa –topònim de les comarques on majoritàriament s'ubica-, així com amb el de Chistavina o Benasquina en certes zones confrontants d'Osca, el seu procés regressiu ha anat paral·lel al despoblament rural i humà d'aquestes contrades, a l'escàs relleu generacional de la ramaderia en general i al canvi, cada cop més accentuat, de les activitats de tipus primari per

altres dels sectors secundari i terciari, turisme principalment.

El nucli originari de la raça Xisqueta se situa al nord de la comarca del Pallars Jussà, concretament a les Valls de Manyanet i la Vall Fosca, llocs a on, avui dia, hi trobem encara els animals més purs. D'aquí es varen disseminar per tot l'Alt Pirineu català, comarques centrals de Lleida i zones contigües d'Osca, encara que, i a causa de la progressiva tendència regressiva des de mitjan del s. XX, la seva àrea d'influència s'ha anat reduint paulatinament cap a zones més muntanyoses, on d'altres races per la seva duresa no serien tan competitives.

L'any 1996 es creà l'associació de la raça, l'ACOXI (Associació Catalana de Criadors d'Oví de Raça Xisqueta), essent l'entitat col·laboradora que s'encarrega de la gestió del Llibre Genealògic, el qual es creà i reglamentà l'any 2008 –DOGC núm. 5122, de 30 d'abril- (DOGC: Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya). Així mateix, l'ARACOXI (Asociación Aragonesa de Criadores de Ovino de Raza Xisqueta) és l'associació que gestiona a les terres d'Aragó els animals d'aquesta raça. El Catálogo Oficial de Razas de Ganado de España la inclou en el grup de Races Autòctones en Perill d'Extinció (Ordre

APA/661/2006; BOE núm. 59 de 10 de març de 2006 – BOE: Boletín Oficial del Estado).

02 Distribució geogràfica i censos

La raça Xisqueta s'ubica, majoritàriament, a les comarques lleidatanes del Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça, així com en algunes valls de la Ribagorça d'Osca. No obstant això, podem trobar, així mateix, nuclis dispersos a les comarques oscenses dels Monegres, Sobrarbe i Foia d'Osca, i en les comarques que configuren la Plana de Lleida, record, potser, de la seva transhumància ancestral.

Centrant-nos exclusivament, però, en les tres comarques base de la raça: Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Alta Ribagorça, i en un estudi realitzat durant els períodes 2000-2003-2009, sobre evolució de censos i explotacions, en podem extreure conclusions força preocupants. De les 252 explotacions d'oví existents en aquestes tres comarques l'any 2000, 108 posseïen efectius significatius de raça Xisqueta, i amb elles es basà l'estudi. I encara que el Pallars Jussà fou la comarca amb un major volum censal (41%), l'Alta Ribagorça lleidatana fou la que presentà un major percentatge d'oví d'aquesta raça (67,6%), possiblement per les dures condicions climatològiques de la comarca. De les 108

Foto: Les degradacions en negre al voltant dels ulls, orelles, morro i part distal de les extremitats, són els signes morfològics més típics de la raça. Autor: Jordi Jordana

La raça Xisqueta pertany al Tronc Ibèric, i podem situar els seus nuclis originaris a la Vall de Manyanet i la Vall Fosca.

Foto: Molt rústega i gran caminadora, amb una capacitat de pasturatge molt desenvolupada, aprofita de forma òptima les pastures fibroses, fins i tot sota la neu. Autor: Jordi Jordana

Figura: Les tres comarques originàries, i de major cens actual, d'ovella Xisqueta.

explotacions de l'any 2000 amb efectius de la raça, l'any 2003 n'hi havia ja tan sols 90, i l'any 2009 en restaven tan sols 72. És a dir, en el període analitzat havien tancat un 33,3% de les explotacions. Quant al nombre d'efectius, lògicament, la davallada ha anat paral·lela; un 36,7% menys amb respecte a l'any 2000. Aquestes dades són congruents amb els percentatges de relleu generacional argüïts pels propis ramaders. Fent una estimació conjunta del període, el relleu garantit no supera el 20% de les explotacions. La resta ja han manifestat la no continuïtat o els seus dubtes seriosos en aquest sentit. Una altra dada important és que, dels actuals ramaders en actiu, un 67% ha reduït el cens del seu ramat. Dels actuals 72 ramaders de l'estudi, el 75% pertany a l'associació ACOXI. Quant a la transhumància, s'ha mantingut en uns percentatges semblants la d'estiu (62% l'any 2000 vs 67% l'any 2009), havent baixat significativament la d'hivern (20% l'any 2000 vs 11% l'any 2009).

Actualment, a l'ACOXI consten un total de 66 ramaders associats, amb animals inscrits al Llibre Genealògic, havent-hi enregistrats al Registre Fundacional de la raça un total de 16.981 reproductors: 16.649 ovelles i 332 marrans.

03 Descripció de la raça

La raça Xisqueta posseeix les característiques típiques del tronc ibèric, del qual descendeix. Són animals de format eumètric, plàstica longilínia-mediolínia, i perfil frontonasal subconvex, una mica més accentuat en els mascles. Ambdós sexes sense banyes. El color de la capa és blanc uniforme, amb la pigmentació centrífuga típica del tronc ibèric, amb degradacions en negre o marró fosc al voltant dels ulls, orelles, morro i part distal de les extremitats. La llana és blanca i del tipus entrefí.

S'exploten, generalment, de forma extensiva tradicional per a la producció de xais, amb un pes viu aproximat de 22 a 24 kg. Els marrans solen pesar de 60 a 65 kg (amb una alçada mitjana a la creu de 77 cm) i les femelles de 45 a 50 kg (amb una alçada mitjana a la creu de 70 cm). Són ovelles molt rústegues i amb un instint maternal molt desenvolupat.

04 Situació actual: programa de conservació i millora

El bestiar oví dels Pirineus està en franca regressió; però qui està realment en perill d'extinció són

els propis ramaders. Als Pirineus catalans, la seva mitjana d'edat ronda els 54 anys, amb menys d'un 20% de relleu generacional garantit.

Per això, s'han de cercar i avaluar altres alternatives socioeconòmiques-productives, tant per part d'administracions i associacions de ramaders, com de centres d'investigació, que puguin ajudar a garantir el manteniment i la conservació de tot aquest patrimoni, tant genètic com cultural. Els ajuts econòmics als ramaders "mantenedors" d'aquest patrimoni es fa imprescindible; ajuts que compensarien la menor producció –que no pas productivitat– d'aquestes races (la Xisqueta, en el nostre cas particular) en el medi advers que habiten, però que en garantirien la supervivència i la funció social que realitzen.

Els temps canvien i les necessitats lúdiques augmenten. La preservació, en les millors condicions possibles, de les pastures de muntanya en zones turístiques d'esquí –com és el cas de moltes comarques pirinenques–, en el manteniment de l'ecosistema i la prevenció d'incendis, i

com a estampa turística i cultural per al cada cop més emergent turisme rural –agroturisme–, són activitats perfectament assumibles per aquestes races autòctones, que s'haurien de tenir en compte per les administracions pertinents per ajudar a la seva pròpia conservació.

En relació a la Xisqueta, podem esmentar tres fets fonamentals que estan ajudant a intentar canviar el signe negatiu d'aquesta tendència: la creació l'any 1996 de l'Associació de la raça (ACOXI); la instauració d'un Programa de Conservació, promogut i finançat pel DAR (Generalitat de Catalunya) en col·laboració amb la Facultat de Veterinària de Barcelona; i la publicació al DOGC, l'any 2008, de la reglamentació del seu Llibre Genealògic.

La necessitat d'associar-se per tirar endavant un projecte comú, com és ara la supervivència de la raça i la del propi ramader, així com un mode o manera d'entendre la vida, ha estat punt d'inflexió vital en l'esdevenir de la raça. Des dels centres de recerca se'ls ha ajudat ca-

racteritzant, estudiant i pautant la uniformització de la raça; aprovant el seu prototip o estàndard racial i reglamentant-ne el Llibre Genealògic. La programació dels aparellaments més òptims –des del punt de vista genètic, mitjançant marcadors moleculars–, entre les diferents valls i explotacions, ha d'ajudar a continuar mantenint la màxima diversitat genètica possible amb el mínim increment de consanguinitat per generació. L'elecció, amb criteris genètics, de marrans representatius de la raça per a la conservació criogènica de dosis seminals, i el pla d'eradicació dels animals amb haplotips susceptibles a l'Scrapie (tremolor ovina), són altres dues importants tasques del programa de la raça. La redacció i proposta d'un pla de millora, encarat fonamentalment vers la producció d'un xai de qualitat que pugui competir amb força en el mercat comercial de les bones taules, és l'objectiu essencial i primordial a mitjà termini. La bona gestió del Llibre Genealògic ha de contribuir de forma bàsica a assolir aquest objectiu. L'obtenció d'una Denominació d'Origen (DOP), Indicació Geogràfica Protegida (IGP) o una Mar-

Foto: L'obtenció d'un producte uniforme i de qualitat, del corder o xai d'aquests indrets, és la principal activitat econòmica dels ramaders. Autor: Jordi Jordana

La continuïtat de la ramaderia als Pirineus és preocupant, on els percentatges de relleu generacional garantit no superen el 20%.

Foto: Ramat de xisquetes, compartint les pastures estivals de muntanya amb cavalls de carn (muntanya de Caregue). Autor: Jordi Jordana

ca de Qualitat (Q), per aquests xais, criats la major part de l'any amb pastures pirinenques, ajudaria a garantir la seva pròpia supervivència. Així mateix, l'obtenció, oferta homogènia i eficaç comercialització de genuïns productes d'aquestes comarques pirinenques, com pot ser, per exemple, l'anomenada "Girella del Pallars" –típic embotit, molt preuat però d'escassa difusió-, s'hauria de mirar de potenciar.

Però la gent es va movent, i fa coses. Així, a finals de 2008, neix el "Projecte Grípia. Territori Ramader" amb la finalitat de garantir el relleu generacional de les explotacions ramaderes de

muntanya mitjançant la incorporació de joves a l'activitat, la gestió sostenible de les explotacions i la dinamització del sector, fent-lo viable econòmicament. Entre altres coses, l'Escola de Pastors, que cada any organitza, i l'Obrador Xisqueta, per a l'aprofitament artesanal i revalorització de la llana d'aquesta ovella, són dues activitats, amb gran empenta, per a la conservació, millora i foment d'aquesta raça. I, ja per últim, anomenar també en aquesta tasca de recuperació i difusió de l'ovella Xisqueta, el Museu del Pastor, ubicat a Llessui, a la Vall d'Àssua, que des de l'any 2005 té obertes les portes a tot aquell que en vulgui saber més

sobre aquesta raça, els seus pobles i pastors, i els antics oficis lligats a ella.

05 Adreces d'interès

ACOXI - Associació Catalana de Criadors d'Oví de Raça Xisqueta. Av. Catalunya, 37, baixos. 25500-La Pobla de Segur, Lleida. Tel. 630056138 / 651866377.

E-mail: jmdemoner@oviatros.net

OBRADOR XISQUETA – Associació Obrador Xisqueta. Edifici El Racó - Espai mOn. C-13 km 131. 25594-Rialp, Lleida. Tel. 973 620 977, Fax

La creació i reglamentació, l'any 2008, del Llibre Genealògic de la Xisqueta, ha d'ésser la pedra angular del sosteniment d'aquesta raça.

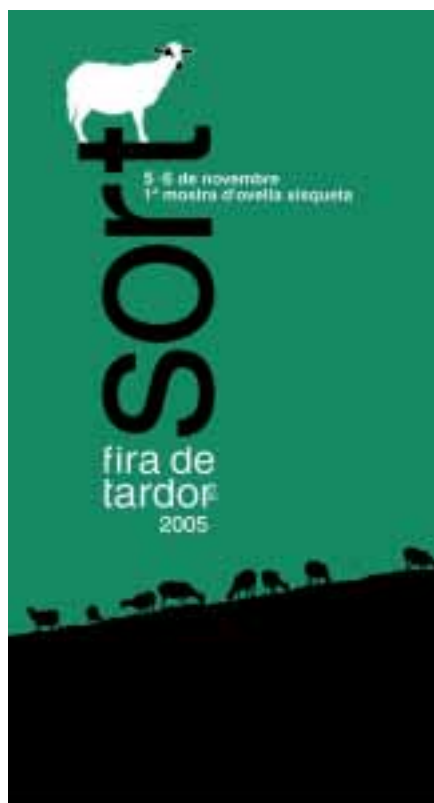
La Xisqueta, una raça "ullerada" que sempre cria un bon corder.

Foto: Tot i que la trashumància d'hivern, cap a les planes de Lleida i voltants, es va perdent paulatinament, encara queden alguns ramats, sobretot a l'Alta Ribagorça, que la continuen practicant. Autor: Abel Peguera

Foto: Marques de Ramat (antany de pega escalfada; actualment, les poques que resten, de pintura) de la vall d'Àssua (Pallars Sobirà), en el Museu del Pastor de Llessui. Autor: Jordi Jordana

Des de l'any 2005 es celebren, en el marc de la Fira de Tardor de Sort, les corresponents Mostres d'Ovella Xisqueta. Cartell anunciador de la primera edició. Foto: Fira de Tardor de Sort

973 621 440. E-mail: info@obradorxisqueta.cat

Projecte Grípia: Territori Ramader. Associació rur-bans. Ctra. C-13 km 131. 25594-Rialp, Lleida. Tel. 973 620 977, Fax 973 621 440.

E-mail: info@rurbans.org

06 Per saber-ne més

<http://www.rac.uab.cat/xisqueta.htm>

AVELLANET, R. (2006). Conservación de recursos genéticos ovinos en la raza Xisqueta: caracterización estructural, racial y gestión de la diversidad en programas “in situ”. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona. <http://www.tdx.cat/TDX-0314107-163422/>

AVELLANET, R.; ARANGUREN-MÉNDEZ, J.A. ; JORDANA, J. (2005). La raza ovina Xisqueta en España: caracterización estructural de las explotaciones. Animal Genetic Resources Information, 37: 21-29.

JORDANA J.; PARÉS P. M.; SUCH X. (2009). La Raza Ovina Xisqueta. En: Guía de Campo de las Razas Autóctonas Españolas. pp: 379-382. Ed.

Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino. Madrid.

PARÉS, P. M.; FRANCESCH, A.; JORDANA, J.; SUCH, X. (2005). Catalans de Pèl i Ploma -Races domèstiques autòctones de Catalunya-. pp: 282. Lynx Edicions. Bellaterra, Barcelona.

07 Autors

Dr. Jordi Jordana i Vidal
Departament de Ciència Animal i dels Aliments
Facultat de Veterinària
Universitat Autònoma de Barcelona
08193-Bellaterra, Barcelona
Jordi.Jordana@uab.cat

Josep Maria de Moner Montoliu
Associació Catalana de Criadors d'Oví de Raça Xisqueta (ACOXI).
Av. Catalunya, 37, baixos. 25500-La Pobla de Segur, Lleida.

Ainhoa Ferrando Lebraud
Departament de Ciència Animal i dels Aliments.
Facultat de Veterinària
Universitat Autònoma de Barcelona,
08193-Bellaterra, Barcelona